

УДК 343.8

А. В. Байлов, С. І. Халимон**ФОРМИ УХИЛЕНЬ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ
У ВИДІ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ**

Проаналізовано форми ухилення від відбування покарання у виді громадських робіт, передбачені ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу України. Запропоновано зміни до чинного кримінально-виконавчого законодавства.

Актуальність теми пояснюється тим, що формування в сучасній Україні правової держави відбувається на основі нових економічних відносин і соціальних орієнтирів, що обумовлюють необхідність внесення змін у концепцію основних напрямків діяльності держави і суспільства у сфері подолання злочинності. У зв'язку з цим розширення сфери застосування покарань, що не пов'язані з позбавленням волі, є одним із найважливіших завдань кримінальної політики держави. Реакція держави на злочин повинна бути, з одного боку, невідворотною, а з іншого – доцільною, економічною. Вона не повинна призводити до надлишкової кримінальної репресії, необґрунтованого широкого обмеження прав і законних інтересів громадян.

Тенденція до застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, створює умови для подолання складного шляху до сучасної Європи. Цей процес, безумовно, впливає на вдосконалення науки і практики щодо правового регулювання призначення, виконання та відбування даних покарань. З метою реалізації найвищих цінностей людини, її прав, свобод, інтересів багато країн світу запровадили в кримінальне і кримінально-виконавче законодавство покарання, альтернативні позбавленню волі, застосування яких, як показав час, є найбільш гуманним і виправданим заходом, що сприяє досягненню мети покарання.

Статистичні дані Державного департаменту України з питань виконання покарань свідчать, що у 2005 р. підрозділами кримінально-виконавчих інспекцій (далі – КВІ) виконувались судові рішення відносно 5456 осіб, засуджених до громадських робіт. У 2006 р. за обліками КВІ пройшло 5718 осіб, засуджених до громадських робіт. Протягом 2007 року громадські роботи виконувалися відносно 6497 осіб, що на 12 % більше, ніж у 2006 р. Протягом 2008 р. громадські роботи відбули 7700 осіб, що складало 3,2 % від кількості засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. У 2009 р. громадські роботи відбули 6960 осіб. Станом на 1 жовтня 2010 р. за обліками кримінально-виконавчої інспекції пройшли – 5515 осіб, засу-

джених до громадських робіт. Наступним статистичним показником є кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за ухилення від відбування громадських робіт. Так, у 2005 р. за ухилення від відбування громадських робіт було засуджено 398 осіб, у 2006 р. – 550 осіб. У 2007 р. 387 засуджених притягнуто до кримінальної відповідальності за ухилення від відбування громадських робіт, з них 6 – неповнолітні, у 2008 р. – 480 осіб, у 2009 році – 510 осіб¹.

Кількість притягнутих до кримінальної відповідальності за ухилення від відбування громадських робіт за 10 місяців 2010 р. складає 579 осіб.

Статистичні дані дають підстави дійти висновку, що кількість осіб, які ухиляються від відбування громадських робіт, практично не знижується, що, у свою чергу, не може не насторожувати.

З усіх типів злочинної поведінки найбільш характерними і особливо поширеними у сфері виконання покарань є ухилення від відбування покарання, яке в законі має різні назви залежно від виду покарання, форм його прояву: наприклад, ухилення від покарання, непов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 Кримінального кодексу України) [1].

Невиконання покарання неоднаково з ухиленням від його відбування, адже суб'єктом ухилення може бути лише засуджений, і не від будь-якого покарання він може ухилятися, а лише від такого, виконання якого залежить від його поведінки [2, с. 36].

У юридичній літературі проблемам призначення та виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, приділяли увагу такі вчені: І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, І. А. Вартилицька, Р. М. Гура, В. М. Дрьомін, С. І. Комарицький, О. С. Міхлін, А. С. Мацко, В. Г. Павленко, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, О. В. Ткачова, В. І. Тютюгін, В. О. Уткін, О. В. Філімонов, Д. С. Шиян, С. В. Черкасов, С. В. Чубраков, І. С. Яковець та ін. Однак питання відповідальності за ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, залишаються поза увагою вчених. На нашу думку, відсутність наукових розвідок у сфері кримінальної відповідальності за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, негативно впливає на дотримання основного принципу кримінального права – невідворотності покарання.

Відповідно до ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) [3], за порушення засудженим до громад-

¹ Статистичні дані Державного департаменту України з питань виконання покарань (2005 р. – жовтень 2010 р.).

ських робіт порядку та умов відбування покарання, а також порушення громадського порядку, за яке засудженого було притягнуто до адміністративної відповідальності, до нього кримінально-виконавчою інспекцією може бути застосоване застереження у виді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності.

Відсутність трудової угоди між засудженим і адміністрацією місця відбування покарання означає, що він не може бути притягнутий до відповідальності адміністрацією даної організації за будь-які порушення трудової дисципліни. Однак допустивши таке порушення, як і інші із перерахованих, засуджений одночасно порушує умови відбування покарання і може бути притягнений до відповідальності кримінально-виконавчою інспекцією згідно з кримінальним та кримінально-виконавчим законодавством. Тому адміністрація підприємства зобов'язана направляти у кримінально-виконавчу інспекцію відповідну інформацію [4].

При постановці на облік засуджений попереджається про можливе притягнення його до кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання. Таке попередження оформляється у вигляді підписки, у якій засуджений власноручно зазначає про ознайомлення з вимогами щодо відбування громадських робіт.

Кримінальний кодекс не визначає конкретні форми порушень, за вчинення яких засуджений до громадських робіт може бути притягнений до відповідальності. Такі порушення конкретизовані у ч. 3 ст. 40 КВК України:

- невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання, а також притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, які були вчинені після письмового попередження;

- невихід більше двох разів протягом місяця на громадські роботи без поважних причин, а також допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця, поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.

Порушником визнається також засуджена особа, яка не з'явилась без поважної причини до інспекції або зникла з метою ухилення від відбування покарання. За кожним фактом допущеного порушення засуджена особа дає письмове пояснення, яке долучається до її особової справи.

Поважними причинами неявки засудженої особи до інспекції в призначений строк визнаються: несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють її можливості своєчасно прибути за викликом і які докумен-

тально підтвержені. Стосовно особи, яка порушує порядок та умови відбування покарання або ухиляється від відбування покарання у виді громадських робіт, працівник інспекції направляє прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення засудженої особи до кримінальної відповідальності, відповідно до ч. 2 ст. 389 КК України.

Під невиходом більше двох разів протягом місяця на громадські роботи без поважних причин необхідно розуміти неприбуття до місця виконання громадських робіт три і більше разів протягом місяця, обчислення якого розпочинається із дня початку відбування покарання або із дня першого невиходу на громадські роботи. У такому порядку обраховується і кількість порушень трудової дисципліни. Порушником трудової дисципліни є особа, яка перебуває на робочому місці в стані алкогольного (наркотичного, токсичного) сп'яніння; не виконує доручену роботу, несвоєчасно прибула або залишила громадські роботи.

Особою, яка зникла з місця проживання, може вважатися особа, яка змінила місце проживання з метою ухилення від відбування покарання або іншим чином ухиляється від контролю і залучення її до відбування покарання. Працівник інспекції може давати засудженим особам дозвіл на виїзд за межі України тільки в разі направлення їх у відрядження з місця роботи, при потребі проходження курсу лікування та в разі смерті близького родича (подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки), що обов'язково повинно підтверджуватися документально. У таких випадках ксерокопії відповідних документів долучаються до особової справи засудженої особи.

У разі прийняття рішення про надання засудженій особі дозволу на виїзд за межі України (відмову в наданні дозволу на виїзд) працівник інспекції вносить мотивовану постанову, яка видається засудженій особі. Копія такої постанови долучається до особової справи засудженої особи.

Не вважається ухиленням від відбування покарання виїзд засудженого до іншого населеного пункту на постійне проживання у зв'язку із сімейними або іншими обставинами. У разі якщо він своєчасно не повідомив кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання його дії можуть бути віднесені до порушення порядку та умов відбування покарання. У такій ситуації необхідно виходити із часу, який пройшов з моменту зміни місця проживання, у разі якщо засуджений тривалий період не повідомляє інспекцію про зміну місця проживання це можна розглядати як ухилення від відбування покарання. Під тривалим часом необхідно розуміти час, протягом якого у засудженого була реальна можливість повідомити

кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, але він не зробив цього.

Якщо місцезнаходження особи, засудженої до громадських робіт, невідоме, а також у разі неприбуття після звільнення з місць обмеження або позбавлення волі до обраного місця проживання (при заміні покарання на більш м'яке) працівник підрозділу інспекції, у якому засуджена особа перебуває на обліку (на територію обслуговування якого мала прийти), проводить початкові розшукові дії. Перелік початкових розшукових заходів визначений Інструкцією про порядок виконання покарань. Початкові розшукові заходи проводяться протягом одного місяця з дня, коли працівнику інспекції стало відомо про залишення засудженою особою місця постійного проживання або неприбуття звільненої особи з місць обмеження чи позбавлення волі до обраного місця проживання (при заміні покарання на більш м'яке).

На нашу думку, перелік форм прояву ухилення від відбування громадських робіт у законі є недостатньо повним. Пояснюємо це тим, що практично безкарним на сьогоднішній день залишаються двократні і більше ігнорування засудженими попередження інспекцій на його адресу, а також можливість порушення дисциплінарного провадження за такими випадками порушення трудової дисципліни, якщо вони будуть вчинятися хоча й неодноразово, але рідше двох разів на місяць.

Пропозицію щодо внесення змін до ч. 3 ст. 40 КВК України висловлювала О. В. Ткачова, пропонуючи викласти її таким чином: «Ухиленням від відбування покарання у виді громадських робіт є:

– невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання або притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, вчинені після письмового попередження;

– невихід більше двох разів протягом місяця або хоча б один раз на місяць, але протягом трьох місяців на громадські роботи без поважних причин, допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця або хоча б одного порушення на місяць, але протягом трьох місяців і поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння» [5, с.184–185].

На нашу думку, п. 2 ч. 3 ст. 40 КВК України містяться певні неточності щодо визначення порушень трудової дисципліни. З огляду на це вважаємо за необхідне звернутись до норм трудового права. Так, з правової точки зору юридична категорія «дисципліна праці» виступає як фактична поведінка, тобто «рівень дотримання всіма на виробництві дисципліни праці» [6, с. 282]. В енциклопедичному словнику дисципліною вважається: «пев-

ний порядок поведінки людей, який відповідає сформованим у суспільстві нормам права та моралі»; трудова дисципліна визначена як «форма суспільного зв'язку людей у процесі праці із обов'язковим підпорядкуванням її учасників певному визначеному розпорядку» [7, с. 396]. Поняттям «дисципліна» охоплюється обов'язкове для всіх членів якого-небудь колективу підпорядкування встановленому порядку [8, с. 143].

Отже, можна стверджувати, що дисципліна як невід'ємний елемент діяльності будь-якої організації спрямована на забезпечення єдності в досягненні поставлених цілей, виступає як необхідна умова будь-якої спільної праці.

Практично неможливо перерахувати всі можливі випадки порушення трудової дисципліни. Як правило, різні види порушень трудової дисципліни поділяють на дві групи: незначна провина і серйозні порушення. Природно, ступінь покарання залежатиме від тяжкості вчиненої провини. Кодекс законів про працю України [9] не виділяє конкретні види порушень трудової дисципліни. Однак зі змісту ст. 40 Кодексу законів про працю України випливає, що прогул (у тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин; поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння є грубими порушеннями трудової дисципліни.

Тому вважаємо, що немає потреби перелічувати види порушення трудової дисципліни у ч. 3 ст. 40 КВК України. Буде достатнім обмежитись терміном «порушення трудової дисципліни». Крім того, на нашу думку, непотрібно обмежуватись тримісячним терміном вчинення двох порушень, а поширити дію норми на весь період відбування покарання.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо п. 2 ч. 3 ст. 40 КВК України викласти таким чином:

«невихід більше двох разів протягом строку відбування покарання на громадські роботи без поважних причин, а також допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом строку відбування покарання».

Суспільна небезпека таких злочинів проявляється в тому, що засуджений відмовляється від виконання вимог вироку, намагається уникнути кримінальної відповідальності, наполегливо не бажає повернутись у правове поле і понести негативні соціальні наслідки, пов'язані з його протиправною поведінкою. У разі ухилення від покарання прогноз суду не реалізувався, оскільки внаслідок своєї посткримінальної поведінки засуджений проявив себе з більш негативної сторони.

Така поведінка засудженого представляє собою серйозну перешкоду для реалізації принципу справедливості і досягнення цілей покарання.

Необхідно зазначити, що ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, є різновидом правопорушення, юридична природа якого неоднозначна і заслуговує на ґрунтовний аналіз. Предметом самостійного дослідження повинна бути також і проблема заходів юридичної відповідальності за дане кримінальне правопорушення. Указані явища тісно пов'язані між собою як причина і наслідок, діяння і його результати. Вони здійснюють суттєвий вплив на динаміку кримінально-правових відносин, які виникли раніше і закріплені у вирокі суду.

Проблему більш точного встановлення правової природи ухилення від покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, можна було б вирішити в разі сприйняття українським законодавцем ідеї відносно розподілу кримінально-правових правопорушень та кримінальних проступків, досвід застосування яких має позитивні моменти. Це б дозволило ухилення від відбування покарання за ступенем своєї суспільної небезпеки включити в розряд кримінальних проступків.

Список літератури: 1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : станом на 13 січ. 2011 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>. 2. Яковлев А. М. Борьба с рецидивной преступностью / А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1964. – 223 с. 3. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс] : станом на 16 лют. 2010 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1129-15>. 4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Держ. департаменту України з питань виконання покарань, МВС України від 19 груд. 2003 р. № 270/1560 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Ч. 1–2. – Ст. 90. 5. Ткачова О. В. Використання покарань у виді виправних і громадських робіт : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ткачова Олена Вікторівна. – Х., 2006. – 212 с. 6. Трудовое право России / под ред. В. Н. Толкуновой. – М. : Юристъ, 1996. – 448 с. 7. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 1600 с. 8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1983. – 816 с. 9. Кодекс законів про працю України : офіційний текст. – К. : Право, 2002. – 108 с.

Надійшла до редколегії 22.10.2010

Проанализированы формы уклонения от отбывания наказания в виде общественных работ, предусмотренные ст. 40 Уголовно-исполнительного кодекса Украины. Предложены изменения в действующее уголовно-исполнительное законодательство.

The forms of evasion from public works specified in the article 40 of the Penal Code of Ukraine are analyzed. Some alterations to the penal legislation in force are offered.